

Lev Semyonovich (L. S.) Vygotsky

Μια σχετικά νέα θεωρητική προσέγγιση, που προέρχεται από τη διερευνητική (interpretivist) θεωρία της μάθησης, είναι ο εποικοδομητισμός (ή κονστρουκτιβισμός – constructivism). Σε αντίθεση με παλαιότερες παιδαγωγικές θεωρίες, ο κονστρουκτιβισμός θεωρεί ότι η γνώση και η πραγματικότητα δεν έχουν αντικειμενική ή απόλυτη αξία, αλλά αποτελούν μέρος των αντιλήψεων του ατόμου και είναι σχετικές με την εμπειρία που προέρχεται από το περιβάλλον του. Επίσης, υπάρχουν πολλά νοήματα για κάθε γεγονός και υπάρχουν πολλοί τρόποι να δομήσουμε την εικόνα της πραγματικότητας.

Ο κονστρουκτιβισμός συνδέεται επίσης με τη γνωστική ψυχολογική θεωρία, που αφορά τη γνώση ως πνευματική λειτουργία του ατόμου. Η γνωστική ψυχολογική θεωρία εστιάζει στην ανθρώπινη αντίληψη και σκέψη και θεωρεί ότι τα άτομα επεξεργάζονται ενεργά την πληροφορία. Δίνει έμφαση στον τρόπο με τον οποίο δημιουργείται η γνώση στο μυαλό και θεωρεί ότι οι διανοητικές διεργασίες μπορούν να αναλυθούν και να εξεταστούν.

Ο κοινωνικός κονστρουκτιβισμός, που βασίζεται στη δουλειά του Lev Vygotsky, αποτελεί αντιπροσωπευτική σχολή που ανήκει στη θεωρία του κονστρουκτιβισμού.

Ζωή και έργο

Ο Lev Semyonovich (L. S.) Vygotsky, σοβιετικός (Λευκορώσος) ψυχολόγος, γεννήθηκε στην Orsha (Ρωσία) στις 5 Νοεμβρίου 1896 και πέθανε στην Μόσχα στις 11 Ιουνίου 1934.

Σπούδασε γλωσσολογία και φιλοσοφία στο Πανεπιστήμιο της Μόσχας πριν ασχοληθεί με την ψυχολογική έρευνα. Ενώ εργαζόταν στο Ινστιτούτο Ψυχολογίας της Μόσχας (1924–34), έγινε σημαντική προσωπικότητα στη μετα-επαναστατική σοβιετική ψυχολογία.

Ο L. S. Vygotsky αποτελεί το βασικότερο εκπρόσωπο του διαλεκτικού ή κοινωνικού κονστρουκτιβισμού στον τομέα της Ψυχολογίας. Κατά τη συγγραφή της θεωρίας του δέχθηκε επιδράσεις από ομοϊδέατες του, ωστόσο φαίνεται ότι σημαντική επιρροή στο έργο του άσκησε το μαρξιστικό μοντέλο (Βιγκότσκι, 1993, Gredler&Shields, 2004).

Ο Vygotsky ασχολήθηκε με την σχέση μεταξύ γλώσσας και νόησης, την δημιουργία της γνώσης, τον σχηματισμό των επιστημονικών εννοιών, την διαδικασία της μάθησης και της ανάπτυξης του ατόμου και τονίζει τη σημασία των κοινωνικών και πολιτιστικών παραγόντων στην ανάπτυξη του ατόμου και στη δημιουργία της ανθρώπινης συνείδησης.

Ακόμη, ο Vygotsky ασχολήθηκε με τον εσωτερικό μονόλογο του παιδιού, τον οποίο και θεωρεί σημαντική γνωστική διεργασία που επηρεάζει την ανάπτυξη της παιδικής σκέψης (Marsh&Ketterer, α.ε) και ανέδειξε τη σπουδαιότητα του παιχνιδιού, ως μέσο αγωγής και ανάπτυξης του ατόμου.

Ο Vygotsky τονίζει τη σημασία των κοινωνικών και πολιτιστικών παραγόντων στη δημιουργία της γνώσης, στη διαδικασία της μάθησης και της ανάπτυξης του ατόμου. Πρόκειται για μια σύγχρονη προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία η σκέψη κάθε ατόμου οικοδομείται με βάση την κοινωνική αλληλεπίδραση.

Στην σύντομη ζωή του κατάφερε και άφησε ως παρακαταθήκη ένα ευρύ και σημαντικότερο έργο, στον πυρήνα του οποίου βρίσκεται η αντίληψη πως η ανάπτυξη των γνωστικών λειτουργιών υψηλότερου επιπέδου στον νέο άνθρωπο γίνεται μέσω της κοινωνικής αλληλεπίδρασης με ενήλικα μέλη της κοινωνίας, η οποία διαμορφώνεται από το συγκεκριμένο κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο πραγματώνεται.

Βασικές αρχές της θεωρίας του

Ο L.S. Vygotsky υποστήριξε μια εναλλακτική άποψη σχετικά με την πνευματική ανάπτυξη, σύμφωνα με την οποία η πνευματική ανάπτυξη μπορεί να επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό από την αλληλεπίδραση του παιδιού με άλλους: ένα παιδί βλέπει τους άλλους να σκέφτονται και να ενεργούν με συγκεκριμένους τρόπους και στη συνέχεια εσωτερικεύει και χρησιμοποιεί ως πρότυπο αυτό που έχει δει. Μια ανάπτυξη αυτής της άποψης είναι η πρόταση του Ισραηλινού ψυχολόγου Reuven Feuerstein ότι το κλειδί για την πνευματική ανάπτυξη είναι αυτό που αποκαλούσε «διαμεσολαβητική μαθησιακή εμπειρία». Ο γονέας μεσολαβεί ή ερμηνεύει το περιβάλλον για το παιδί και σε μεγάλο βαθμό το παιδί μαθαίνει να κατανοεί και να ερμηνεύει τον κόσμο μέσω αυτής της διαμεσολάβησης.

Ο Vygotsky τονίζει τη σημασία των κοινωνικών και πολιτιστικών παραγόντων στη δημιουργία της γνώσης, στη διαδικασία της μάθησης και της ανάπτυξης του ατόμου. Ο κοινωνικός κονστρουκτιβισμός ερμηνεύει τη μάθηση ως μια κοινωνική και συνεργατική δραστηριότητα.

Επίσης, ο Vygotsky τονίζει την σημασία του παιχνιδιού στην γνωστική και κοινωνική ανάπτυξη και στη διαδικασία της μάθησης.

Σύμφωνα με τον Vygotsky, αν και οι διανοητικές λειτουργίες παίζουν σημαντικό ρόλο στην εξελικτική διαδικασία του παιδιού, ο πυρήνας της εξέλιξης είναι οι κοινωνικοί παράγοντες που παρεμβάλλονται ή περιβάλλουν το άτομο και οι οποίοι έχουν κομβική σημασία για την γνωστική εξέλιξή του. Η εξέλιξη δημιουργείται με την εμπλοκή εξωτερικών και εσωτερικών παραγόντων. Πρόκειται για μια σύγχρονη προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία η σκέψη κάθε ατόμου οικοδομείται με βάση την κοινωνική αλληλεπίδραση.

Σύμφωνα με τον Wertsch (1991) μπορούμε να προσεγγίσουμε τη σκέψη και την πολυσύνθετη θεωρητική ανάλυση του Vygotsky μέσα από τις εξής βασικές θέσεις:

(1) Η ατομική ανάπτυξη ως προϊόν της κοινωνικής διάδρασης και διαμεσολάβησης των εργαλείων/σημείων.

Σε αντίθεση με τις επικρατούσες απόψεις της εποχής του (π.χ. Piaget) οι οποίες θεωρούν τη βιολογική ανάπτυξη και ωρίμανση του ατόμου ως προϋπόθεση για τη μάθηση, ο Vygotsky προτείνει αντίστροφα πως η ανάπτυξη μπορεί να είναι το αποτέλεσμα της διαδικασίας μάθησης που επάγεται κατά την κοινωνική διάδραση.

(2) Διαμεσολάβηση εργαλείων και σημείων.

Κατά τον Vygotsky οι ανθρώπινες ενέργειες – τόσο σε κοινωνικό όσο και σε ατομικό επίπεδο – διαμεσολαβούνται από τα εργαλεία και σημειωτικά συστήματα (semiotics) της κοινότητας. Τα εργαλεία/σημεία αποτελούν προϊόντα της διαδικασίας συλλογικής οικοδόμησης γνώσης και με την εσωτερικότητά τους από τους μαθητές γίνονται τα μέσα για την αυτοδύναμη επίλυση προβλημάτων. Η γλώσσα, οι πολιτισμικές πρακτικές (π.χ. πρωτόκολλα και ρυθμίσεις επικοινωνίας και διαλόγου), τα διάφορα εργαλεία (π.χ. μαθηματικά, κανόνες, σημεία κ.λπ.) που χρησιμοποιεί η κοινότητα διαμεσολαβούν (δηλ. γίνονται μέσα που διαμορφώνουν) για την ανάπτυξη των ικανοτήτων σκέψης του παιδιού κατά την αλληλεπίδρασή του με τους άλλους.

Δηλαδή για τον Vygotsky η γλώσσα δεν είναι απλώς ένα μέσο έκφρασης της σκέψης. Είναι το εργαλείο που θα υποβοηθήσει το άτομο κατά την κοινωνική του αλληλεπίδραση (εισβολή εξωτερικών ερεθισμάτων, επικοινωνία) και θα του προσφέρει ποικίλες εμπειρίες μέσα από τις οποίες θα κατακτήσει τη γνώση, θα αναπτύξει και θα διευκολύνει τη σκέψη του και θα είναι σε θέση να επιλύσει δύσκολες καταστάσεις (Vygotsky, 1997).

(3) Εσωτερικέυση.

Η κοινωνικο-πολιτισμική θεώρηση προτάσσει μια κοινωνικά θεμελιωμένη οπτική όπου πρωτεύοντα ρόλο έχει η εσωτερικέυση (internalization), μια διεργασία μέσω της οποίας οι κοινωνικές διαδράσεις μετασχηματίζονται σε εσωτερικές νοητικές λειτουργίες του αναπτυσσόμενου ατόμου και η οποία διαμεσολαβείται από «ψυχολογικά εργαλεία», μέσω των οποίων ο άνθρωπος γίνεται κυρίαρχος της συμπεριφοράς και της σκέψης του και οδηγείται σε τροποποίηση του περιβάλλοντός του (Βιγκότσκι, 1993). Βασικά ψυχολογικά εργαλεία του ανθρώπου αποτελούν η προφορική γλώσσα, η γραφή, καθώς

και η αρίθμηση, η τέχνη κ.α., τα συστήματα δηλαδή πολιτισμού (Βιγκότσκι 1993, Vygotsky, 1997).

Στον πυρήνα του έργου του Vygotsky βρίσκεται η αντίληψη πως η ανάπτυξη των γνωστικών λειτουργιών υψηλότερου επιπέδου στον νέο άνθρωπο γίνεται μέσω της κοινωνικής αλληλεπίδρασης με ενήλικα μέλη της κοινωνίας, η οποία διαμορφώνεται από το συγκεκριμένο κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο πραγματώνεται.

Ο Vygotsky προτείνει πως κάθε νοητική λειτουργία του αναπτυσσόμενου ανθρώπου (γλώσσα, ικανότητα οικοδόμησης εννοιών, εστίαση προσοχής, μνήμη κ.λπ.) αποκτάται μέσω των κοινωνικών διαδράσεων και εμφανίζεται σε δύο επίπεδα. Πρώτα, στο κοινωνικό επίπεδο, ως διαπροσωπική (interpersonal) λειτουργία. Βαθμιαία, μέσω της συστηματικής διάδρασης εσωτερικεύεται και εμφανίζεται στο ψυχολογικό ενδοπροσωπικό (intrapersonal) επίπεδο ως μια λειτουργία ανεπτυγμένη από τον νέο οργανισμό (μετασχηματίζεται σε εσωτερικευμένη νοητική λειτουργία).

Η διαδικασία αυτή ενέχει κινδύνους σφαλμάτων, τα οποία κατά τον Vygotsky θα βοηθήσουν το άτομο να αναπτυχθεί γνωστικά, διότι μέσω της διάπραξης και της διόρθωσης αυτών, που τροφοδοτούνται από τον κοινωνικό-πολιτιστικό του περίγυρο, θα διαμορφωθεί το εννοιολογικό πλαίσιο της σκέψης του (Dalmsetal, 2008).

Ο Vygotsky (1997) στη γνωστική του θεωρία διαχωρίζει τις διαδικασίες της «ανάπτυξης» και της «μάθησης», οι οποίες συμβαίνουν ταυτοχρόνως και διαρκώς αλληλεπιδρούν.

Η διαδικασία της ανάπτυξης ασχολείται με τη βιολογική ωρίμανση, δηλαδή αναφέρεται στη νευροφυσιολογική ανάπτυξη του ατόμου.

Η έννοια της μάθησης συνιστά τη γνωστική διεργασία, κατά την οποία το παιδί εσωτερικεύει κοινωνικές και πολιτισμικές αξίες μιας δεδομένης κοινωνίας και η οποία επηρεάζει τόσο τη νοητική όσο και την εν γένει ανάπτυξη του ατόμου (Lloyd & Fernghough, 1999).

Σύμφωνα με τον Vygotsky η ανάπτυξη και η μάθηση είναι διαδικασίες που συμβαίνουν ταυτοχρόνως και διαρκώς αλληλεπιδρούν και μπορούν να γίνουν κατανοητές μέσα από τη βιολογία και τη μελέτη του κοινωνικο-πολιτιστικού περιβάλλοντος του ατόμου (Μαριδάκη - Κασσωτάκη, 2011).

Ζώνη Επικείμενης Ανάπτυξης

Ο Vygotsky εισήγαγε τον όρο Ζώνη Επικείμενης Ανάπτυξης (ZEA) (Z.P.D: zone of proximal development), για να περιγράψει την δυναμική της ανθρώπινης γνωστικής ανάπτυξης μέσω της παραγωγικής κοινωνικής αλληλεπίδρασης μεταξύ έμπειρου – αρχάριου.

Η πραγματική ανάπτυξη του παιδιού καθορίζεται από την ικανότητα του να επιλύει προβλήματα δίχως τη βοήθεια ενός έμπειρου ενηλίκου ή εκπαιδευτικού. Αν όμως το παιδί κατά τη φάση της ανάπτυξής του βοηθηθεί από ευνοϊκούς κοινωνικούς παράγοντες, όπως είναι η υποστήριξη και η καθοδήγηση του από έμπειρους εκπαιδευτικούς ή ενηλίκους ή ακόμη και από την συνεργασία του με πιο ικανούς συνομηλίκους τότε δύναται να αποκτήσει ανώτερες νοητικές ικανότητες.

Η θέση του Vygotsky για τη ΖΕΑ υποδεικνύει τη σχέση μεταξύ της ανάπτυξης, της μάθησης και της σκέψης με τα κοινωνικο-πολιτιστικά βιώματα του ατόμου (Marsh&Ketter, α.ε).

Η Ζώνη Επικείμενης Ανάπτυξης αποτελεί βασική θέση της θεωρίας του Vygotsky και χαρακτηριστικό της παιδαγωγικής του σκέψης και ορίζεται ως «... η απόσταση ανάμεσα στο πραγματικό επίπεδο εξέλιξης, όπως καθορίζεται από την ικανότητα λύσης προβλημάτων, και το επίπεδο δυναμικής εξέλιξης, όπως καθορίζεται μέσα από τη λύση προβλημάτων με την καθοδήγηση ενηλίκων ή σε συνεργασία πιο ικανών ισότιμων» (Vygotsky, 1978, σ. 86).

Δηλαδή ο Vygotsky θεωρεί ότι τα παιδιά μπορούν να κάνουν πολλά πράγματα αν δουλέψουν σε συνεργασία με άλλους ή κάτω από την καθοδήγηση των εκπαιδευτών.

Η ζώνη επικείμενης ανάπτυξης επιτρέπει τον εντοπισμό του σταδίου της δυναμικής εξέλιξης του παιδιού και καθοδηγεί τους εκπαιδευτές καθώς ετοιμάζουν προγράμματα μαθημάτων.

Η ΖΕΑ λαμβάνει υπόψη το παρόν επίπεδο ανάπτυξης του μαθητή, δηλ. το επίπεδο γνώσεων και δεξιοτήτων που ήδη ο μαθητής κατέχει και μπορεί να χρησιμοποιήσει στην επίλυση προβλημάτων, και το επικείμενο επίπεδο ανάπτυξης, δηλ. το είδος των δεξιοτήτων που ο μαθητής μπορεί να ασκήσει αλλά με καθοδήγηση από τον έμπειρο (δάσκαλο) και σε συνεργασία μαζί του. Συσχετίζοντας τα δύο αυτά επίπεδα η ζώνη επικείμενης ανάπτυξης περιγράφεται ως η απόσταση ανάμεσα στο παρόν επίπεδο νοητικής ανάπτυξης του ατόμου (τι μπορεί τώρα να κάνει) και στο επίπεδο επικείμενης ανάπτυξης (τι μπορεί να κάνει με καθοδήγηση).

Η θεωρία του Vygotsky αναδεικνύει την ενεργητική διαδικασία της μάθησης και τη σημασία της ομαδοσυγκεντρωτικής διδασκαλίας.

Ο μαθητής, υπό την καθοδήγηση του «έμπειρου άλλου» που θα δημιουργήσει το κατάλληλο κοινωνικό-πολιτισμικό υπόβαθρο, αναλαμβάνει όλο και ενεργότερο ρόλο στο πλαίσιο της ομαδοσυγκεντρωτικής διδασκαλίας, αποκτά κριτική σκέψη από την συνεχή επίλυση νέων επικείμενων προβλημάτων και ανακαλύπτει μόνος του τη γνώση ενώ ο εκπαιδευτικός συνεχώς παραγκωνίζεται χωρίς όμως να εξαφανίζεται.